

УДК 347.92

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗАТЯГУВАННЮ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ганна МАРУНИЧ,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті окреслено підходи до розуміння поняття «затягування цивільного процесу» в зарубіжній науковій доктрині та визначено механізми запобігання затягуванню цивільного процесу за законодавством зарубіжних країн. На основі аналізу нормативних джерел установлено рівні запобігання затягуванню цивільного процесу та їх складові елементи, а також надано їх загальну характеристику.

Ключові слова: затягування цивільного процесу, розумний строк, концентрація процесу, спрощені судові процедури, електронне судочинство.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE MECHANISMS OF PREVENTION OF UNDUE DELAY UNDER THE LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES

Hanna MARUNYCH,
Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Procedure
of National Academy of Interior Affairs

SUMMARY

The article contains the characteristic of approaches to the understanding of the term “undue delay of civil procedure” in foreign scientific doctrine as well as the list of mechanisms of prevention of undue delay under the legislation of foreign countries. Based on the analysis of regulatory sources the author defines the levels of prevention of undue delay of civil procedure and their constitutional elements as well as gives their general characteristic.

Key words: Undue delay of civil procedure, reasonable time, concentration of proceeding, simplified court procedures, electronic procedure.

Постановка проблеми. Однією із цілей прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» було забезпечення своєчасності розгляду спорів судами та підвищення ефективності захисту прав як превалюючого завдання цивільного судочинства. Указане пояснює наявність низки новел у зазначеному Законі, спрямованих на забезпечення своєчасного і швидкого вирішення спору, зокрема запровадження процедури спрощеного провадження, електронного судочинства, врегулювання спору за участю судді. Водночас указані інститути впродовж тривалого часу використовуються у світовій практиці з метою вирішення проблеми несвоєчасного розгляду й вирішення цивільних справ і гарантування права на розгляд справи впродовж розумного строку. З огляду на це, дослідження міжнародного досвіду в цій сфері становить значний науковий інтерес і може бути використано для аналізу змін у цивільному процесуальному законодавстві України та його подальшого вдосконалення.

Стан дослідження. Проблемі міжнародного досвіду запобігання затягуванню цивільного процесу науковцями приділялася увага й до внесення відповідних змін до Цивільного процесуального кодексу України, хоча й лише в межах окремих механізмів і процедур. Так, Т.А. Цувіна досліджувала право на справедливий суд як самостійний об'єкт судового захисту, в тому числі з урахуванням міжнародного досвіду в цій сфері; міжнародний дос-

від застосування спрощених процедур вирішення спору вивчали в роботах А.М. Мірошніченко, В.І. Бобрик, О.С. Ткачук, О.Ю. Зуб; загальнотеоретичні проблеми оптимізації цивільного судочинства досліджували С.С. Бичкова, К.В. Гусаров, В.В. Комаров, Д.Д. Луспенник, Ю.В. Навроцька, С.Я. Фурса, Г.В. Чурпіта. Серед робіт іноземних учених значний інтерес становлять праці К.Х. ван Рее, Н. Ендрюса, У. Сейдела та ін. Проте вказані дослідження зосереджені на окремих аспектах запобігання затягуванню цивільного процесу й не дають повного уявлення про весь спектр відповідних правових механізмів, які наявні в законодавстві інших держав.

Метою й завданням статті є визначення наявних у законодавстві зарубіжних країн механізмів запобігання затягуванню цивільного процесу та їх загальна характеристика.

Виклад основного матеріалу. Передусім уважимо за необхідне окреслити зарубіжні підходи до розуміння поняття «затягування цивільного процесу», що, у свою чергу, впливає на ті механізми запобігання цьому явищу, які встановлені в законодавстві зарубіжних держав.

Так, найбільш наближеним поняттям до поняття «затягування цивільного процесу», яке використовується в зарубіжній літературі, є термін «невиправдане зволікання» або «невиправдана затримка» («undue delay»). На погляд К.Х. ван Рее, цивільний процес і зволікання нерозривно пов'язані, оскільки жоден позов не може бути справедливо вирішеним без мінімального періоду часу між його пред'явленням до суду й отриманням кінцевого рішення. Зволікання стає проблемою у випадку його невиправданого

сті («undue delay»), тобто занадто тривалого періоду часу між пред'явленням позову та кінцевим рішенням суду [1, с. 5].

Інші науковці під час аналізу цього явища використовують поняття «своєчасність» («timeliness») і його антипод – «зволікання», «затримка» («delay»). При цьому наголошується на складності розрізнення проміжку часу, який необхідний для прийняття справедливого й ефективного вирішення цивільного спору, та проміжку часу, який не призводить до цього результату, а тому має уникатись [2, с. 21].

Автори Міжнародних стандартів високої якості правосуддя визначають своєчасність як «баланс між часом, що необхідний для належного отримання, надання й оцінювання доказів, права та аргументів, і невинуватим зволіканням з причин неефективного процесу чи недостатніх ресурсів» [3].

Згідно з доповіддю Австралійського центру інновацій у правосудді, своєчасність визначається як міра, в межах якої особи, які беруть участь у спорі, а також особи поза межами судової системи вважають, що кожна можливість вирішити справу до початку чи продовження судового процесу вичерпана; процеси є ефективними, а зволікання, якого можна уникнути, мінімізовано чи усунуто із цього процесу на підставі того, що відповідає конкретній категорії чи типу спору; процес вирішення спору, що використовується, сприймається як справедливий, а прийняте рішення відповідає верховенству права [4, с. 6].

Інші вчені визначають затримку в здійсненні правосуддя як період часу, що пройшов до вирішення справи, який збільшує час розгляду справи понад розумні строки [5, с. 3].

Отже, можна зазначити, що в зарубіжній науковій доктрині розрізняють нормальний перебіг цивільного процесу та цивільний процес з невинуватими зволіканнями, яких можна уникнути без шкоди для справедливого вирішення спору.

Критерієм оцінювання того, чи належно розглянув суд справу в аспекті часового проміжку, сьогодні є оцінне поняття «розумний строк розгляду справи» як складник права на справедливий суд, зміст якого розкривається, зокрема, у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд).

У свою чергу, право на розгляд справи упродовж розумного строку в законодавстві зарубіжних країн набуло нормативного закріплення доволі давно. Так, основою витоку цього права в країнах англосаксонської правової сім'ї вважають Велику Хартію Вольностей, п. 40 якої передбачено, що нікому не будуть відмовляти у праві та справедливості чи затримувати їх. Указане положення відображено в наступних виданнях Великої Хартії Вольностей у 1216, 1217 та 1225 рр. [6, с. 338, 343, 350].

Серед країн романо-германської правової системи право на своєчасний розгляд справи одним із перших передбачено в законодавстві Франції, а саме в Кодексі Людовіка XIV 1667 р., у преамбулі якого зазначено, що він розроблений з метою забезпечення здійснення судочинства в максимально швидкий строк [1, с. 3].

У роботі голландського дослідника Йооса да Дамхаудера «Praxis rerum civilium», опублікованій у 1567 р., з метою боротьби із затримками судового процесу пропонується вживати заходів, які й по сьогодні не втратили своєї актуальності: клієнти повинні практикувати вирішення спорів мирним шляхом та уникати бажання судитися, юристи мають стримувати свою жадібність і надавати перевагу угодам перед позовами й новими процесами, а судді мають вказувати більше обачності й мати керівну роль у процесі [1, с. 3].

Сучасний розвиток нормативного забезпечення права на розгляд справи упродовж розумного строку характеризується, зокрема, його закріпленням на міжнародному рівні як у загальних, так і регіональних міжнародних актах.

Уперше на міжнародному рівні право на справедливий судовий розгляд закріплено у Загальній декларації прав людини від 10.12.1948, в якій передбачено, що кожна людина для визначення своїх прав та обов'язків має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута гласно й із дотриманням усіх вимог справедливості незалежно і безстороннім судом [7].

Право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону, в будь-якому цивільному процесі передбачено також ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р. [8].

І хоча право на розгляд справи упродовж розумного строку в указаних міжнародних актах прямо не передбачено, на нашу думку, формулювання «з дотриманням усіх вимог справедливості» та «справедливий розгляд справи» його однозначно включає.

Серед міжнародних актів регіонального рівня, які гарантують право на розгляд справи упродовж розумного строку, можна зазначити Американську конвенцію про права людини 1969 р., ч. 1 ст. 8 якої встановлює право на розгляд справи упродовж розумного строку, Африканську хартію про права людини та народів (ч. 1 ст. 7), Конвенцію СНД про права й основні свободи людини 1995 р. (ч. 1 ст. 6), Хартія Європейського Союзу про основоположні права 2000 р. (ст. 47) [9, с. 36–37].

Право на розгляд справи упродовж розумного строку прямо передбачено також ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [10]. Важливість цього документа навряд чи можна переоцінити, адже саме завдяки прецедентній практиці ЄСПЛ указане право набуло істотного подальшого розвитку. Уперше дотримання права на розгляд справи упродовж розумного строку оцінено ЄСПЛ у справі «Стогмюллер проти Австрії» (Stogmuller v. Austria) (1969 р.), у якій Суд зазначив, що призначення правила про розумний строк розгляду справи полягає в тому, щоб захищати сторони від занадто тривалих процесуальних затримок, а обвинувачених від довгого перебування у стані невизначеності під слідством [11, с. 379]. Надалі у справах «Катте Клітше де ла Гранж проти Італії» [12], «Скордіно проти Італії» [13] ЄСПЛ послідовно підтримував свою правову позицію, згідно з якою вимога щодо розгляду справи упродовж «розумного строку», передбачена в Конвенції, підкреслює важливість правозастосування без відкладень, які можуть зашкодити його ефективності чи правдивості.

Шляхом тлумачення ст. 6 Конвенції ЄСПЛ комплексно висвітлено зміст права на розгляд справи упродовж розумного строку, а саме: 1) визначено період початку та закінчення строку розгляду справи, який підлягає оцінюванню на предмет «розумності» (зокрема, у справах «Пойсс проти Австрії» 1987 р., «Кьоніг проти Німеччини» 1978 р., «Вале проти Франції» 1994 р.) [14; 15; 16]; 2) встановлено критерії, за допомогою яких оцінюється дотримання розумного строку розгляду справи (зокрема, у справах «Еркер і Хофауер проти Австрії» 1987 р., «Бок проти Німеччини» 1989 р., «Тьєрс проти Сан-Маріно» 2003 р., «Вокатуро проти Італії» 1991 р.) [17; 18; 19; 20]; 3) встановлено критерії «ефективності» засобу правового захисту права на справедливий судовий розгляд у розумний строк (зокрема, у справах «Кудла проти Польщі», «Скордіно проти Італії», «Сок проти Хорватії») [13; 21; 22].

Важливе значення в аспекті забезпечення права на розумний строк розгляду справи на національному рівні, як і

будь-якого іншого права, гарантованого Конвенцією, мають пілотні рішення ЄСПЛ. Уперше вказаний механізм використаний у справі «Броніовські проти Польщі» від 28.04.2005 [23], а нормативне закріплення в Регламенті Суду вказана процедура отримала у 2011 р. й надалі її збережено в наступних редакціях Регламенту (правило 61) [24].

У частині забезпечення права на розгляд справи упродовж розумного строку варто зазначити, зокрема, про такі пілотні рішення ЄСПЛ, як рішення у справах «Кудла проти Польщі», «Вокурко проти Чехії», «Лукенда проти Словенії», у яких Суд зобов'язав відповідні держави вжити заходів, які спрямовані на забезпечення ефективного засобу правового захисту вказаного права, що мало наслідком прийняття в цих країнах спеціальних законів.

Право на розгляд справи упродовж розумного строку може бути об'єктом судового захисту в Європейському суді загальної юрисдикції та у Європейському суді відповідно до ст. 47 Хартії ЄС про основоположні права. Зокрема, Європейський суд зазначив, що ст. 47 Хартії ЄС забезпечує у праві Європейського Союзу захист, який передбачений ст. 6 (1) Конвенції, а тому в разі ствердження порушення вказаного права в межах ЄС необхідно посилатися лише на ст. 47 [25]. З урахуванням діяльності вказаних судових установ держави-члени Європейського Союзу, а також ті держави, які мають намір стати членами цього економічного та політичного об'єднання, повинні забезпечити дотримання права на розгляд справи упродовж розумного строку в межах своїх національних судових систем, у тому числі шляхом створення відповідних механізмів на рівні процесуальних законів [26, с. 456].

До наднаціональних установ, які в межах своєї компетенції здійснюють захист права на розгляд справи упродовж розумного строку, також належить Комітет з прав людини ООН, який розглядає письмові повідомлення осіб про порушення державами-учасницями прав, які гарантуються Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р., відповідно до ст. 5 Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [27]. Зокрема, питання про порушення права на судовий розгляд без невинуватих звільнень вирішувалося Комітетом з прав людини ООН у справах «Пол Пертерер проти Австрії» (повідомлення № 1015/2001), «Дейсл проти Австрії» (повідомлення № 1060/2002 (2004 р.) тощо [28; 29]. У свою чергу, у разі встановлення порушення прав, які визнані в указаному Пакті, держава-учасниця зобов'язана забезпечити ефективний засіб правового захисту відповідній особі та не допустити аналогічні порушення в майбутньому (ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права).

Право на розгляд справи упродовж розумного строку також може бути об'єктом захисту в Міжамериканській комісії з прав людини (відповідно до ст. 25 Американської декларації про права та обов'язки людини) та в Африканській комісії з прав людини та народів [30].

Отже, закріплення права на розгляд справи упродовж розумного строку в міжнародних актах і можливість судового захисту цього права в ЄСПЛ на підставі Конвенції та в інших наднаціональних установах є гарантіями реалізації цього права в конкретній державі, яка ратифікувала відповідний міжнародно-правовий договір. За своїм змістом така гарантія передбачає позитивне зобов'язання держави організувати свої судові системи так, щоб забезпечити право кожної особи на розгляд її цивільної справи упродовж розумного строку. У свою чергу, таке зобов'язання включає як установавання в національному законодавстві механізмів, спрямованих на запобігання затягуванню цивільного процесу, так і забезпечення ефективних засобів захисту в разі порушення цього права.

Указане, на нашу думку, дає змогу говорити про міжнародний рівень запобігання затягуванню цивільного процесу, який включає в себе два елементи: нормативний, що полягає в забезпеченні права на розгляд справи упродовж розумного строку в міжнародних нормативно-правових актах як загальнонаціонального, так і регіонального характеру; і юрисдикційний, який проявляється, зокрема, у діяльності ЄСПЛ та інших наднаціональних установ.

Механізми запобігання затягуванню цивільного процесу на міжнародному рівні мають опосередкований вплив на національні судові системи, оскільки є своєрідними стандартами щодо національного процесуального законодавства, яке має відповідати міжнародним зобов'язанням відповідних держав. Водночас національне процесуальне законодавство передбачає конкретні механізми запобігання затягуванню цивільного процесу, які спрямовані на безпосереднє перешкодження невинуватому звільненню в розгляді цивільних справ.

Так, аналіз відповідного зарубіжного процесуального законодавства свідчить про такі механізми запобігання затягуванню цивільного процесу:

1. Спрощення судових процедур щодо справ з невеликою ціною позову (small claims procedure).

Зарубіжні правники наголошують на відсутності загальнопогодженого визначення процедур щодо вирішення справ з невеликою ціною позову. Зокрема, дослідниками Світового банку реконструкцій і розвитку вказана процедура розглядається як механізм для швидкого та недорогого вирішення юридичного спору щодо незначних сум коштів [31]. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи, у свою чергу, під час аналізу процедури розгляду справ з невеликою ціною позову в судових системах держав-членів Ради Європи обмежилась зауваженням, що визначення поняття невеликої ціни позову (small claim) відрізняється залежно від юрисдикції та стосується лише грошової ціни позову, а не самої процедури [32].

І хоча процедури щодо справ з невеликою ціною позову відрізняються в різних державах, їм властиві загальні спільні ознаки:

1) відсутність ціни позову як істотної ознаки, що дає змогу застосувати вказану процедуру, яка, однак, варіюється в різних державах: від 600 до 15 000 євро. Наприклад, в Іспанії до таких справ належать справи з ціною позову в 6 000 євро (ст. 250.2 Закону Іспанії № 1/2000); у Португалії – 15 000 євро (ст. 8 Закону № 54/2013); у Німеччині – 600 євро (ст. 495a Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) Німеччини); в Італії – 5000 євро (ст. 7 ЦПК Італії); в Естонії 2000 євро (ст. 405 ЦПК Естонії); у Словенії 2000 євро для справ за позовами фізичних осіб і 4000 євро для господарських справ (ст. ст. 431 і 432 ЦПК Словенії);

2) обмеження предметної юрисдикції. Окрім ціни позову, на можливість розгляду спору за правилами цієї процедури впливає предмет спору: зазвичай це цивільні справи між фізичними особами, спори з приводу оренди, спори щодо захисту прав споживачів тощо. Справи щодо розірвання шлюбу, банкрутства чи опіки не можуть розглядатись у межах цієї процедури;

3) застосування власне спрощеної судової процедури. Варто відзначити, що в зарубіжній практиці відсутній єдиний підхід до розуміння «спрощеної процедури», яка часто використовується в контексті процедури розгляду справ з невеликою ціною позову. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи під спрощеною судовою процедурою розглядає будь-яке провадження, включаючи як справи з невеликою ціною позову, так і наказне провадження, а також спрощені провадження в кримінальному та адміністративному судочинстві. Згідно з інформа-

цією, розміщеною на Європейському порталі електронного правосуддя, спрощена судову процедуру розглядається як альтернатива процедурі розгляду справ з невеликою ціною позову. Так, за даними цього порталу, в Німеччині відсутня спеціальна процедура розгляду справ з невеликою ціною позову, однак наявна спрощена процедура для будь-яких позовів із ціною до 600 євро. При цьому на порталі відсутні будь-яке визначення чи характеристика відмінності між спрощеною процедурою та процедурою щодо вирішення спорів з невеликою ціною позову [33].

Водночас спрощений характер судової процедури полягає в наявності відмінностей від звичайної процедури як для сторін, так і для суду за збереження загальних гарантій належного судового розгляду. До таких відмінностей можна зарахувати здійснення всіх процесуальних дій в одному засіданні, включаючи подання й дослідження доказів, заслуховування показань свідків; можливість самостійно представляти власні інтереси без участі представника; встановлення більш коротких строків для розгляду вказаних справ, порівняно зі звичайним провадженням; необов'язкове проведення усних слухань і можливість вирішення справи в письмовому порядку за можливості проведення розгляду справи в судовому засіданні за клопотанням сторони (Естонія, Німеччина, Греція, Польща); спрощення правил щодо подання та дослідження доказів: наприклад, в Естонії, Німеччині, Мальті й Польщі суд може заслухати свідка по телефону чи прийняти показання, надані не під присягою. Крім того, в окремих країнах з метою прискорення процесу участь експерта або взагалі виключена (Польща), або обмежується допитом одного експерта-свідка (Португалія) [34];

4) обмеження процедури апеляційного оскарження вказаних категорій справ. Так, у Словенії, Польщі, Угорщині та Греції відсутнє право на апеляційне оскарження судового рішення, ухваленого в межах вказаної процедури, крім випадків істотного порушення процесуального права. У Данії, Німеччині, Австрії, Італії, Нідерландах та Іспанії право на апеляційне оскарження залежить від ціни позову: наприклад, в Іспанії можна оскаржити рішення в апеляційному порядку, якщо ціна позову перевищує 3000 євро [34].

Варто також відзначити наявність європейської загальної моделі розгляду позовів з невеликою ціною, яка встановлена Регламентом Європейського парламенту й Ради ЄС від 11.07.2007 № 861/2007 (зі змінами відповідно до Регламенту від 24.12.2015 № 2421/2015, який набрав чинності 14.07.2017). Указаний документ застосовується до міжнародних спорів, у яких одна зі сторін постійно проживає в державі, відмінній від держави, в якій відбувається розгляд справи, щодо майнових спорів із ціною позову не вище ніж 5000 євро. Згідно із ним, слухання не є обов'язковим, якщо на цьому не наполягає жодна зі сторін чи суд не вбачає підстав для цього, а максимальна кількість дій зосереджена на початкових стадіях процесу [35].

Отже, особливості спрощеної процедури розгляду позовів з невеликою ціною забезпечують швидкий розгляд відповідних категорій справ, обмежують можливість сторін щодо негативного впливу на тривалість процесу та подання технічних апеляцій, що дає змогу зарахувати її до механізмів запобігання затягуванню цивільного процесу.

2. Спрощення судових процедур за безспірними вимогами.

Запровадження спрощених судових процедур за безспірними вимогами обумовлюється тим, що в разі, якщо відповідач не оспорує пред'явлену до нього вимогу, необхідність проведення повної процедури судового розгляду відсутня. Модель судових процедур за безспірними вимогами відрізняється залежно від країни: в одних державах вона може застосовуватись до всіх майнових спорів без обмежень (Італія, Іспанія, Німеччина), а в інших – з певни-

ми обмеженнями, зокрема залежно від ціни позову (наприклад, у Португалії, Естонії).

Також варто зауважити наявність двох видів указаних процедур: «бездокументарної» та «документарної». У першому випадку заявник не зобов'язаний надавати будь-які докази на підтвердження своєї вимоги, і якщо боржник не оспорує судовий наказ у строк, установлений законом, він стає остаточним і має таку ж силу, як і рішення суду, ухвалене за результатами розгляду справи в позовному провадженні. Подібна процедура характерна для Португалії. За документарної моделі, яка притаманна, зокрема, Італії, заявник зобов'язаний надати на підтвердження своєї вимоги письмові докази [36, с. 7].

Регламентом Єврокомісії № 1896/1006 запроваджено Європейську процедуру видачі наказу про оплату, який набув чинності для всіх країн Європейського Союзу за винятком Данії 12.12.2008. Він поширюється на міждержавні спори, у яких хоча б одна з сторін є громадянином/резидентом держави, відмінної від держави місцезнаходження суду, який розглядає справу. Указаний Регламент запроваджує бездокументарну модель наказного провадження, за якої заявник не зобов'язаний надавати жодні докази на початковому етапі провадження, а боржник може заперечити наказ простою заявою без додання жодних документів. Якщо боржник оспорує судовий наказ, розпочинається звичайне провадження, а якщо він проти нього не заперечує, то наказ стає остаточним і може бути виконаний не лише в державі, де він був виданий, а й в інших державах-членах ЄС. Юридична допомога адвокатів чи інших фахівців у галузі права не вимагається [37].

Отже, вказана процедура передбачає мінімальне втручання суду в розгляд спору, оскільки жодні докази сторонами не подаються. Суд має перевірити наявність у нього юрисдикції та видати майже автоматично судовий наказ, який надалі може бути оспорений відповідачем.

Отже, враховуючи той факт, що при спрощеному провадженні за безспірними вимогами встановлюються скорочені строки розгляду справ, розгляд здійснюється в письмовому провадженні, сторони позбавлені можливості впливати на рух процесу, запровадження відповідної судової процедури може розглядатись як один із механізмів запобігання затягуванню цивільного процесу.

3. Застосування альтернативних способів вирішення спорів.

Розвиток альтернативних способів вирішення спорів сприяє зменшенню кількості спорів, які сторони передають на вирішення до суду, і, відповідно, призводить до зменшення навантаження на судову систему, що забезпечує більш швидкий розгляд тих справ, які перебувають на розгляді в судах. Окрім іншого, альтернативні способи вирішення спору забезпечують можливість більш швидкого прийняття рішення в конкретній справі, що сприяє захисту прав її учасників. До альтернативних судовому способів вирішення спорів, які покликані запобігати затягуванню цивільного процесу, на нашу думку, можна зарахувати врегулювання між сторонами, медіацію (за участю посередника – медіатора) та примирні процедури.

Так, в Естонії під час підготовчого провадження суд зобов'язаний з'ясувати, чи можливо вирішити справу шляхом позасудового врегулювання (ст. 392-1 ЦПК Естонії). Сторони мають право закінчити провадження у справі мировою угодою до прийняття рішення у справі. У разі укладення такої угоди позивачу повертається 50% судового збору [38, с. 8].

Згідно із законодавством Італії, для окремих категорій справ (страхові спори, банківські спори, спори про відповідальність медичних працівників) попередня процедура медіації є обов'язковою. Для спорів із ціною до 50 000 євро

сторони зобов'язані здійснити попереднє врегулювання за участі своїх юристів (Декрет № 132/2014). Якщо така спроба виявилась невдалою і згоди не досягнуто в установлений строк, сторони можуть пред'явити позов до суду. Для позовів із ціною понад 50 000 євро попереднє врегулювання не обов'язкове, але можливе [38, с. 11].

Згідно із цивільним процесуальним законодавством Іспанії, під час розгляду справи суддя має можливість запропонувати сторонам текст угоди, яку сторони можуть прийняти або відхилити. Якщо остаточне рішення таке саме, як у пропозиції судді, суддя може покласти судові витрати на сторону, яка не прийняла запропоновану угоду без виправданої причини [1, с. 330].

У Словенії суддя може письмово запропонувати сторонам укласти мирову угоду на будь-якій стадії процесу. Якщо обидві сторони підписують угоду, запропоновану судом, провадження у справі підлягає закриттю й така угода є остаточною. У разі укладення мирової угоди позивачу повертається 2/3 судового збору [38, с. 12].

4. Удосконалення звичайних судових проваджень, спрямоване на забезпечення своєчасного розгляду справи.

4.1. Закріплення на законодавчому рівні принципу концентрації процесу. Як зазначив Верховний Суд Франції в рішенні від 07.07.2006, принцип концентрації полягає в покладенні на сторін обов'язку зазначати в перших поданих ними заявах усі факти, обґрунтування та докази на підтвердження своїх вимог і заперечень [39]. Указаний принцип також охоплює обов'язок сторін залучити третіх осіб, співвідповідачів, змінити предмет або підставу позову на якомога більш ранніх стадіях процесу.

У зарубіжній літературі також акцентується увага на тому, що принцип концентрації процесу – це один із фундаментальних принципів, який полягає в зобов'язанні сторін здійснити певні процесуальні дії на конкретних стадіях змагального процесу з метою пришвидшення розгляду справи і прийняття рішення судом. Метою застосування вказаного принципу є уникнення затримок у провадженні у справі й забезпечення ефективного судового захисту прав та інтересів сторін [40, с. 60].

Фактична реалізація цього принципу полягає в установленні чітких строків подання доказів, заяв по суті справи та заяв з процесуальних питань, а також загального правила, що всі докази, наявні у сторони, мають бути розкриті нею на початкових стадіях процесу. Наприклад, згідно з ЦПК Словаччини, суддя уповноважений зобов'язати учасників подавати всі докази в межах встановленого строку. У протилежному випадку такі докази не будуть братись до уваги під час вирішення справи по суті. Також ЦПК Словаччини передбачено строк, упродовж якого відповідач має надати відзив на позов, із зазначенням у ньому всіх доказів на підтвердження своїх заперечень [42, с. 25].

За законодавством Чехії та Словенії, сторони за законом зобов'язані подати всі докази до першого слухання, а докази, подані з порушенням цього строку, до розгляду не приймаються, крім випадків, якщо вони не були подані з поважних причин. Крім того, за ЦПК Словенії, кількість письмових пояснень сторони в підготовчому судовому засіданні обмежена до двох і вони можуть бути подані не пізніше ніж за 15 днів до підготовчого судового засідання, інакше пояснення не будуть взяті до уваги.

Зважаючи на важливість принципу концентрації процесу в забезпеченні своєчасного розгляду справи, дослідниками Лаппенрантського технологічного університету пропонується виробити загальноєвропейський підхід, за яким сторони мають надавати всі докази разом із позовом або з відзивом. Додаткові докази мають прийматись судом лише у випадку, якщо вони необхідні для оспорування пояснень і доказів іншої сторони [36, с. 12].

4.2. Застосування заходів процесуального примусу до учасників процесу в разі вчинення ними дій, спрямованих на затягування цивільного процесу.

Застосування заходів процесуального примусу має на меті стимулювати учасників справи та інших учасників судового процесу виконувати покладені на них процесуальні обов'язки у строки, встановлені законом, і добросовісно реалізовувати їхні процесуальні права з метою швидкого та своєчасного розгляду справи. До таких заходів можна зарахувати штрафи, відмову в санкціонуванні дій, спрямованих на затягування цивільного процесу, видалення із зали судового засідання, зменшення оплати за проведення експертизи в разі порушення строків її проведення.

Так, за ЦПК Словаччини, суд має право відхилити процесуальні дії учасників справи, спрямовані на зловживання процесуальними правами, і ті, які призводять до затягування цивільного процесу. Іншим заходом цивільного процесуального примусу, відповідно до цивільного процесуального законодавства Словаччини, є накладення штрафу до 500 євро за подання очевидно необґрунтованого заперечення [42, с. 26]. За ЦПК Іспанії, штраф накладається в разі порушення учасниками справи принципу добросовісності, передбаченого ст. 11 Закону «Про судоустрій». Зокрема, штраф може бути застосований у разі неявки сторони, експерта чи свідка, повідомленого належним чином. У разі ухилення особи від надання доказів суд має можливість постановити ухвалу про примусовий обшук житла чи місця роботи особи для їх відшукування [1, с. 325]. За цивільним процесуальним законодавством Словенії, сторона, яка не відвідує попередні судові засідання, не може претендувати надалі на відшкодування судових витрат. Відповідно до законодавства Чехії, суд може накласти штраф, якщо учасник справи грубо порушує хід процесу або не виконує обов'язки, покладені на нього судом.

Згідно з ЦПК Австрії, суд також може обмежити строк для подання доказів, якщо суд не впевнений, що доказ може бути поданий до суду чи якщо доказ знаходиться за кордоном. Суд також має право на зменшення оплати експерту (на 20%) у разі перевищення строків проведення експертизи, встановлених суддею [1, с. 241].

У ЦПК Угорщини передбачено можливість зменшення оплати за експертизу в разі її непроведення у строк, установлений законом, чи за відсутності клопотання про продовження строку для проведення експертизи. Також можливим є накладення штрафу на експерта, який порушив строки надання висновку, що може застосовуватись одночасно зі зменшенням оплати за проведення експертизи. Суд має право накласти штраф на свідка чи експерта, який був належним чином повідомлений про розгляд справи й не з'явився в судові засідання, або покинув залу судового засідання без дозволу, чи відмовляється відповідати на запитання суду без причини [41].

4.3. Установлення процедури розгляду справи за відсутності однієї зі сторін (default judgement).

З погляду затягування цивільного процесу можливістю прийняття рішення по суті справи в разі неявки однієї зі сторін відіграє важливу роль в обмеженні тривалості процесу, на чому наголошував Ф. Кляйн [1, с. 242]. З огляду на це, процесуальне законодавство іноземних держав передбачає правила на випадок неявки однієї зі сторін на слухання чи за відсутності відзиву на позов.

Так, за законодавством Австрії, постановлення рішення за відсутності сторін є можливим у таких випадках: 1) відповідач не надав відзиву на позов у федеральний суд; 2) позивач чи відповідач не з'явилися на перше усне слухання в місцевий суд. Відповідно до ЦПК Словаччини, суд наділений дискреційними повноваженнями ухвалити рішення за відсутності сторони (як позивача, так і відпо-

відача), яка не з'явилась без поважної причини й була належним чином повідомлена про розгляд справи та про такі повноваження суду [42, с. 28].

Можливість ухвалення розгляду справи за відсутності однієї зі сторін передбачена також ЦПК Чехії за таких умов: 1) належним чином повідомлений про розгляд справи відповідач не з'явився в судові засідання та був проінформований про наслідки його неявки; 2) позивач з'явився в судові засідання й не заперечує проти заочного розгляду справи; 3) пред'явлений позов про визнання права, оскільки рішення в заочному порядку не може стосуватись виникнення, зміни чи припинення правових відносин між сторонами [43, с. 3].

Отже, наявність процедури прийняття рішення за відсутності однієї зі сторін дає змогу уникнути неодноразових відкладень справи й, відповідно, затягування її розгляду, на чому наголошується й у спеціальній літературі [44, с. 460].

5. *Зпровадження електронного судочинства.*

У зарубіжних країнах значна увага приділяється застосуванню сучасних засобів комунікації між учасниками справи та судом. Упровадження електронного документообігу зменшує час, необхідний для доставки документа до отримувача, забезпечує отримання процесуальних документів відповідною стороною, що загалом сприяє дотриманню процесуальних строків під час розгляду справи. Електронний документообіг у європейських країнах включає можливість як направлення документів до суду в електронній формі, так і отримання в електронній формі документів, які ухвалені судом.

Згідно з Дослідженням ситуації щодо використання інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) у судових системах держав-членів ЄС, у тому числі щодо електронного правосуддя», опублікованим Радою ЄС у травні 2007 р., «останніми роками можна спостерігати встановлення в національних правилах судочинства можливості направляти процесуальні документи в електронній формі. Електронний документообіг застосовується в цивільних і скорочених провадженнях, хоча й не набув загального поширення» [45, с. 154].

Водночас станом на сьогодні електронний документообіг під час здійснення цивільного судочинства застосовується в більшості європейських країн, зокрема в Словаччині, Словенії, Чехії, Німеччині, Австрії, Естонії, Фінляндії, Італії, США, Канаді, що свідчить про важливість указанного механізму в запобіганні затягуванню цивільного процесу.

6. *Застосування механізмів прискорення судових проваджень.*

З урахуванням вимог ст. 13 Конвенції, якою передбачено обов'язок держав-учасниць забезпечити ефективний засіб захисту порушеного права, що гарантується Конвенцією, в тому числі й права на розгляд справи упродовж розумного строку, серед європейських країн поширеним є застосування спеціальних засобів захисту вказаного права. Такі заходи в розумінні ЄСПЛ за своєю природою можуть бути превентивними або прискорювальними (тобто такими, що спрямовані на пришвидшення цивільного процесу, що триває) і компенсаційними (спрямованими на відшкодування майнової та (або) моральної шкоди, завданої порушенням права на розгляд справи упродовж розумного строку).

Превентивні засоби захисту полягають у заявленні вимоги про пришвидшення процесу, яка може бути подана до: 1) вищого суду або безпосередньо (Болгарія, Естонія, Швейцарія) або через суд, який допустив порушення (Австрія, Чехія, Словенія); 2) суду, який допустив порушення (Данія, Іспанія, Литва, Норвегія, Словенія (у разі подання наглядової скарги)) [46, с. 29].

Наслідком подання зазначеної скарги може бути: 1) встановлення належного строку для відповідного ор-

гану, який розглядає справу, для вчинення процесуальних дій (проведення слухання, отримання висновку експерта) (Австрія, Чехія, Данія, Словенія); 2) встановлення строку для прийняття рішення по суті справи й завершення провадження (Австрія, Боснія і Герцеговина, Словаччина) [46, с. 30].

Із цього приводу в зарубіжній літературі звертається увага на те, що пришвидшувальні заходи за своєю сутністю не є суто превентивними, оскільки застосовуються вже після наявного порушення. Водночас розгляд таких заходів як превентивних з погляду ЄСПЛ пояснюється передусім підходом до розуміння поняття «засіб захисту», який, відповідно до Конвенції, тлумачиться як індивідуальна матеріальна вимога, що доступна фізичній або юридичній особі в її конкретній справі. З огляду на це, превентивний спосіб захисту може бути використаний тоді, коли провадження ще триває, з метою прискорення останнього, а компенсаційний спосіб захисту доступний після закінчення провадження (коли прискорення провадження є неможливим, а можна лише відшкодувати збитки). Такі засоби можуть бути превентивними (у вузькому розумінні), якщо затримка розгляду справи зумовлена поганим функціонуванням єдиної стадії процесу й може бути усунута «пришвидшенням» процесу на пізнішій стадії [47, с. 87].

Превентивні заходи у вузькому розумінні – це тільки ті заходи судової, виконавчої й законодавчої влади, які стосуються системного рівня функціонування судової системи, але такі заходи не є «засобами захисту» в розумінні ст. 13 Конвенції [47, с. 87].

На нашу думку, такі заходи, дійсно, прямо не запобігають затягуванню цивільного процесу, оскільки застосовуються після того, як таке затягування відбулось, адже саме його наявність обумовлює можливість подання скарги відповідним учасником справи. Водночас, ураховуючи, що їх застосування дає змогу усунути затягування цивільного процесу та запобігає порушенню права на розгляд справи упродовж розумного строку, з метою повного висвітлення вказаної проблеми, вважаємо за можливе зазначити про існування таких механізмів у зарубіжному законодавстві.

Отже, на підставі викладеного можна констатувати, що національне процесуальне законодавство зарубіжних країн передбачає різноманітні механізми запобігання затягуванню цивільного процесу, які мають на меті розвантаження судової системи, обмеження можливостей учасників справи й інших учасників судового процесу щодо затягування цивільного процесу, скорочення загального строку розгляду справ та обміну документами між судом та учасниками справи, а також прискорення тривалих судових процедур.

Висновки. Запобігання затягуванню цивільного процесу здійснюється на двох рівнях: міжнародному й національному. Міжнародний рівень гарантій своєчасного розгляду та вирішення цивільних справ, які запобігають затягуванню цивільного процесу, включає два елементи: нормативний, що полягає в забезпеченні права на розгляд справи упродовж розумного строку в міжнародних нормативно-правових актах як загальнонаціонального, так і регіонального характеру, і юрисдикційний, який, зокрема, на території Європи проявляється в діяльності Європейського суду з прав людини та інших наднаціональних установ. На національному рівні запобігання затягуванню цивільного процесу здійснюється шляхом закріплення в цивільному процесуальному законодавстві відповідних механізмів, які спрямовані на запобігання здійсненню невинного зволікання під час розгляду та вирішення цивільних справ. До механізмів запобігання затягуванню цивільного процесу на національному рівні, які передбачені в законодавстві зарубіжних країн, можна зарахувати такі: 1) спрощення судових процедур щодо справ з невеликою ціною позову;

2) спрощення судових процедур за безспірними вимогами; 3) застосування альтернативних способів вирішення спорів; 4) удосконалення звичайних судових проваджень, спрямоване на забезпечення своєчасного розгляду справи, яке, у свою чергу, охоплює запровадження принципу концентрації процесу, застосування заходів процесуального примусу до учасників процесу в разі вчинення ними дій, спрямованих на затягування цивільного процесу, встановлення процедури розгляду справи за відсутності однієї зі сторін; 5) запровадження електронного судочинства; 6) застосування механізмів прискорення судових проваджень.

Разом із тим, з огляду на недостатнє дослідження цього питання, зазначена наукова проблема може бути предметом подальших поглиблених наукових розвідок.

Список використаної літератури:

1. The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation / Under the edition of C.H. van Rhee. Lay-out: Bureau JA Vormgevers, Tilburg, 2004. 398 p.

2. Timeliness in the Justice System. Because delay is a kind of deny / under the edition of the Honourable Wayne Martin AC Chief Justice of Western Australia Monash University Law Chambers. 2014. 47 p.

3. International Consortium for Court Excellence, International Framework for Court Excellence (2nd) (March 2013). URL: <http://www.courtexcellence.com/Resources>.

4. Australian Centre for Justice Innovation (ACJI), 'The Timeliness Project: Background Report'. Monash University, 2013.

5. Buscaglia Edgardo, Dakolias Maria. Judicial reform in Latin American courts: the experience in Argentina and Ecuador. World Bank technical paper. 1996. 68 p.

6. Stubbs W. Select Charters and other Illustrations of English Constitutional History. Oxford, Clarendon Press, 1913. 528 p.

7. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією 217A (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 № 2148-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

9. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах. Харків: Право, 2010. 256 с.

10. Конвенція про забезпечення прав людини та основоположних свобод: ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

11. Афанасьев С.Ф. Право на справедливое судебное разбирательство: теоретико-практическое исследование влияния Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод на российское гражданское судопроизводство: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.15. Саратов, 2010. 593 с.

12. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Katte Klitshe de la Grange v. Italy. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57893>.

13. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Scordino v. Italy. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72925>.

14. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Poiss v. Austria. The European Court of Human Rights: official web-site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57560>.

15. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of König v. Germany. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512>.

16. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Vallee v. France. The European Court of Human Rights: official web site. : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57884>.

17. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Erkner and Hofauer v. Austria. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57483>.

18. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Bock v. Germany. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57440>.

19. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Tierce v. San Marino. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61150>.

20. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Vocaturò v. Italy. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57717>.

21. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of Kudla v. Poland. The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58920>.

22. The judgement of the European Court of Human Rights in the Case of «Soc v. Croatia». The European Court of Human Rights: official web site. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61090>.

23. Рішення Європейського суду з прав людини від 28.09.2005 р. у справі «Броніовські проти Польщі». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70326>.

24. Rules of European Courts of Human rights of 01.08.2018. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.

25. Case C-199/11Europese Gemeenschap v Otis and Other [2012] EU:C:2012:684 (judgment of 6 November 2012). URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9e a7d2dc30d82ccc9b3ec8374aaa8493c23b166a2a36.e34KaxiLc3q Mb40Rch0SaxyPaxb0?text=&docid=129323&pageIndex=0&doc lang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=499613>.

26. Milošević M., Vojović A.K. Trial within reasonable time in EU acquis and Serbian Law. EU and comparative law issues and challenges. 2018. P. 447–467. URL: <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/eclic/article/view/6540/3450>.

27. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: Постанова Верховної Ради Української РСР від 25.12.1990. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-12>.

28. Paul Perterer v. Austria, Communication No. 1015/2001. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/1015-2001.html>.

29. Franz and Maria Deisl v. Austria, Communication No. 1060/2002. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/1060-2002.html>.

30. Mouvement, Burkinabe des Droits de l'homme et des peuples v Burkinafaso, Communication No. 204/97. URL: http://www.achpr.org/files/sessions/29th/comunications/204.97/achpr29_204_97_eng.pdf.

31. Introducing small claims courts or simplified procedures for small claims. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1456841818vut.pdf>.

32. The European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. Strasbourg, France: CEPEJ. 2014. URL: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-efficiency-and-qualit/1680785d95>.

33. Європейський портал електронного правосуддя. URL: https://e-justice.europa.eu/content_small_claims-42-de-en.do?member=1.

34. Fast-Tracking the Resolution of minor disputes: Experience from EU Member State. World bank document. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/670181487131729316/pdf/112769-REVISED-Fast-Tracking-the-Resolution-en.pdf>.

35. EC Regulation № 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007R0861>.

36. Caseflow management handbook: guide for enhanced court administration in civil proceedings. 2016. 38 p.

37. Regulation (EC) No 1896/2006 of the European parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1896/oj>.

38. Inventory of caseflow management practices in European civil proceedings. Appendix I for the Caseflow management handbook: guide for enhanced court administration in civil proceedings. 2016. 57 p.

39. Christelle Coslin, Isabelle Mougin Modernisation of pleadings in French civil procedure. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=8cb6629f-9001-4d77-9bc9-ac00080d4e74>.

40. Winterova Alena A., Mackova A. a kol. Civilní právo procesní. První část - řízení nalézací. Praha: Leges, 2015. 624 s.

41. Zsuzsanna Lócsey-Illés Eszter Tamási Áron László Tóth How to execute the “reasonable time” decisions of the ECHR – Reactions of the Hungarian legislation. URL: http://www.ejtn.eu/Documents/Themis%202012/Written%20paper%20Lisbon/Written_paper_Hungary_1_ Interpretation_and_application_of%20article_5_and_6_of_the_ECHR.pdf.

42. Ficová Svetlana. Civil Litigation Procedure – a New Code of Procedure of the Slovak Republic. International and Comparative Law Review. 2016. Vol. 16. No. 1. P. 23–37.

43. Valdhans Jiří, Sehnálek David, Lavický Petr. Evidence in Civil Law – Czech Republic. Institute for Local Self-Government and Public Procurement. Slovenia. 2017. 57 p.

44. Симайтис Р. Заочное решение в гражданском процессе Литвы. Рос. ежегодник гражд. и арбитраж. процесса. 2005. № 4. Санкт-Петербург: Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, изд-во юрид. фак. С.-Петерб. гос. ун-та, 2006. С. 459–473.

45. Kengyel Miklós, Nemessányi Zoltán (Eds.). Electronic Technology and Civil Procedure. New Paths to Justice from Around the World: Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice. Springer, Dordrecht, Heidelberg, New York and London, 2012. 329 p.

46. Can excessive Length of proceedings be remedied? (International Law). Council of Europe, 2007. 370 p.

47. The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights: Round Table organised by the Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe. Ljubljana: Ministry of Foreign Affairs: Ministry of Justice, 2009. 210 p.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Маруніч Ганна Ігорівна – аспірант кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marunych Hanna Ihorivna – Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Procedure of National Academy of Interior Affairs

annutamm@ukr.net